

Казимір І. С.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

НОМІНАТИВНІ ПОТЕНЦІЇ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ СИНОНІМІЇ: ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті аналізуються функційні характеристики категорії контекстуальної синонімії у міждисциплінарному аспекті. Запропонована стаття покликана обґрунтувати доцільність вивчення контекстуальних синонімів з опертям на їх голістичні потенції. В межах когнітивно-дискурсивної парадигми визначено їх логіко-комунікативні, когнітивні, лінгвофілософські, психолінгвістичні та стилістичні характеристики. Визначено, що мета послугування контекстуальних синонімів – створення варіативності мовного втілення. З позиції лінгвістики тексту виокремлено тексто- і змістові функції використання контекстуальних синонімів. Вторинні номінації того чи того референта гарантують єдність теми чи зв'язність тексту. Результати узагальнення текстового матеріалу свідчать про те, що структура макроранцюжка дискурсу складається із кореферентних виразів (мікроранцюжків із контекстуальних синонімів), кожне з яких визначає ті чи ті ознаки об'єкта позамовної дійсності. Контекстуальні синоніми самостійно сприяють створенню емергентно-ментальної моделі ситуації, та конструюванню образу денотату в індивідуальній свідомості. Контекстуальні синоніми, які є смисловими елементами висловлювання впливають на побудову читачем проєкцій всього тексту. Причетність контекстуальних синонімів “множинному” автору дозволяє нам припустити, що ідентифікуюча або актуалізуюча функція вторинних найменувань референта (характеристика його різних ознак) частково визначається функцією “голосової” (поліфонічної) актуалізації. Чим більше “голосів” приваблює творець повідомлення (автор статті) для інтродукції того чи того референта, тим більше нарощується діапазон предметних, експресивних та оціночних характеристик. Категорія контекстуальної синонімії вербалізує внутрішній процес пошуку слова, одночасно стимулюючи процес формування думки і будучи засобом посилення надійності інформації, що передається для її закріплення у свідомості реципієнта (читача).

Ключові слова: контекстуальні синоніми, емергентно-ментальна ситуація, пресупозиція, кореферентний вираз.

Постановка проблеми. Розповідаючи про стан речей у межах однієї референтної ситуації, автору неминуче доводиться повторно іменувати повністю чи частково схожі поняття, наприклад, процеси чи ідентичні об'єкти референтної ситуації, об'єкти, що є між собою у родо-видових відносинах. Влучне позначення в конкретній ситуації призводить до перейменувань денотату для реальної обставини. Таким чином, виникає необхідність повторної номінації окремих понять. Поряд із повторною номінацією на рівні окремих лексем у текстах актуалізується повторна номінація на рівні цілих пропозицій і дрібніших форм, наприклад, морфем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З опертям на стилістичний аспект, досліджуються функційні характеристики контекстуальної синонімії на матеріалі новинних повідомлень французької мови. Яблонська-Юсик І.В. виокремлює функції заміщення, уточнення, роз'яснення,

зіставлення та експресивно-стилістичні функції [6]. Людмила Семак, досліджуючи семантико-стилістичні характеристики контекстуальної синоніміки жіночої прози пропонує виокремити функції заміщення, уточнення, відтворення емоційно-оцінного ставлення персонажів до певних об'єктів мовлення, функцію поширення характеристики предмета та індивідуалізації мовлення персонажів [5].

Мета статті – схарактеризувати функційні характеристики категорії контекстуальної синонімії на матеріалі газетного дискурсу з опертям на міждисциплінарні потенції. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: розкрити міждисциплінарні властивості категорії контекстуальної синонімії на матеріалі сучасного газетного британського дискурсу; здійснити аналіз функційних характеристик контекстуальної синонімії в логіко-комунікативному, лінгвофілософському, когнітивному та стилістичному аспектах;

проаналізувати особливості функційних характеристик контекстуальних синонімів на матеріалі політичної тематики.

Виклад основного матеріалу. Функціонування категорії контекстуальної синонімії у логіко-комунікативному аспекті є одним із способів створення варіативності в тексті шляхом використання мовних синонімів (що відображають усталені традиційні зв'язки, зафіксовані у словнику) та лексичних повторів. Проте комунікативна мета висловлювання, яка криється у передачі максимуму інформації при мінімумі мовних витрат обмежує автора повідомлення у їх використанні. Комунікативна цілісність тексту виявляється у комунікативній поступовості між його складовими. Суть цього явища полягає в тому, що кожна наступна пропозиція у надфразовій єдності спирається в комунікативному плані на попереднє, просуваючи висловлювання від відомого, «поданого» до нового, внаслідок чого утворюється тема-рематичний ланцюжок. Ланцюжок змістовної структури тексту повинен розвиватися за зростаючою лінією: у міру графічного заповнення здійснюється накопичення інформації [2, с. 119].

Використання контекстуальних синонімів є одним із засобів уточнення думки, більш детального опису ситуації, передачі адресату повідомлення додаткових деталей про денотат. Іншими словами, вживання контекстуальних синонімів комунікативно пояснюється щодо вибору тієї чи тієї словоформи. Такий вибір здійснюється не виключно механічно, а за принципом комунікативної значимості, тобто слугує засобом передачі читачеві додаткового обсягу значної інформації про денотат. Аналіз текстового матеріалу дослідження дозволяє припустити, що випадки вживання виключно лексичних повторів і синонімів мови у мовних творах досить рідкісні у газетному дискурсі. Інформація, що накопичується у тексті, повідомляється автором в експліцитній формі повинна знаходити своє вираження й імпліцитно у формі так званих семантичних пресупозицій. Часто в семантиці контекстуальних синонімів міститься значно більше інформації, ніж безпосередньо в них поверховій структурі, що виводиться читачем за допомогою лінгвістичних та екстралінгвістичних знань. Вчені виокремлюють пресупозиції під час досліджень синонімічних одиниць, мовляв, дієслова з оцінною прагматикою можуть диференціюватися завдяки поділу семантичного змісту між пресупозицією і стверджуваним компонентом слова [4, с. 90].

Контекстуальна синонімія завжди активізуватиме пресупозицію, яка передбачає наявність фондових знань певної лінгвокультури у визначеному контексті. Так, у наведеному прикладі на матеріалі політичної статті знаходимо контекстуальні синоніми, які характеризують стиль життя експрем'єра-міністра Великої Британії Бориса Джонсона:

The noise, the lights, the cameras. It's one of the few ways Boris can tell he's still alive [THE GUARDIAN 01/12/2021]. Іменники: *the noise, the lights, the cameras* контекстуалізуються в межах одного оцінного контексту на позначення негативної оцінки щодо особи британського політика. Іншим прикладом семантичної пресупозиції характеризує Ліз Трасс – британську політиkinю та консерваторку: *"So who is Liz Truss ... ?" the author, who claimed to be a UK-based journalist and university lecturer, began. The Global Times had a different interpretation. "She probably likes to think of herself as another Margaret Thatcher ..."*. Іменники: *author, journalist and university lecturer, another Margaret Thatcher* контекстуалізуються в межах одного контексту, характеризуючи політичну особу. Контекстуальні синоніми виконують інтродуктивну та характеризуючу функцію, коли мова йде щодо професійної діяльності Ліз Трасс. Утім, контекстуальний іменник *another Margaret Thatcher* контекстуалізується за сприяння пресупозиції та теорії прецедентності. Жителі Туманного Альбіону пам'ятають відому британську політиkinю, яка стала першою прем'єр-міністеркою Великої Британії.

Припускаємо, що такі варіації слугують основній комунікативній меті висловлювання – передачі максимуму інформації за мінімум мовних витрат. Функції економії та варіації мовних засобів полягає в тому, щоб передати адресату повідомлення максимум корисної інформації, використавши при цьому мінімум мовних зусиль. З позиції лінгвістики тексту різних способів мовного втілення сенсу під кутом зору цілісності тексту, що виявляється у тісному взаємозв'язку його складових виокремлюють функцію використання контекстуальних синонімів.

Так, повторюваність ключових понять може виражатися у синонімічних замінах, гіперо-гіпонімічних відношеннях, перифразах, прономіналізації, тощо. Однак, ми вважаємо, що функції використання автором контекстуальних заміन не зводяться тільки до формальної ідентифікації зв'язку між пропозиціями, що входять у повідомлення для підтримки смислової цілісності тексту. Важливо відзначити те, що тексти висвітлюють

різні галузі суспільного життя, маючи у своєму розпорядженні чимало загальноновживаної та загальнодоступної лексики. Крім того, ці тексти не позбавлені експресивності, поетичної образності, виразності та літературності. Досліджувані мовленнєві тексти характеризуються чималою палітрою засобів створення варіативності в тексті, серед яких, поряд з традиційними та клішованими засобами, спостерігаються досить оригінальні прийоми, які властиві лише художнім творам, у яких навіть звичайні стандартні способи стають особливими стилістичними засобами. Логіко-комунікативні потенції категорії контекстуальної синонімії активізуються у вигляді текстоформулюючої функції.

Стилістичний аспект (мовний). З позиції стилістики вторинне найменування референта визначає, на наш погляд, прагнення автора повідомлення уникати невинуватих повторів тих самих лексичних одиниць, усувати монотонність і одноманітність мови. Крім того, контекстуальна синонімія є одним із засобів уточнення думки для більш детального опису ситуації та передачі адресату повідомлення додаткових деталей про денотат. Контекстуальні синоніми містять у собі елементи експресії та оцінки, іншими словами, будучи знаком інтелектуального змісту, виконують також емоційно-експресивну функцію. Тексти політичної комунікації, взяті, наприклад, із рубрики «політика», належать до такого феномену, як «політичний дискурс», де спостерігається високий рівень маніпулювання. Мовлення політичних текстів мотивується політичними цілями для переконання, аргументації тощо. У текстах масової комунікації контекстуальні синоніми дозволяють максимально реалізувати емотивний початок. На матеріалі газетної статті (*op-ed*), знаходимо явище контекстуальної синонімії, представлене контактними іменними, дієприкметниковими та предикативними конструкціями:

*...a reporter asked Michael Gove what his new job was about. His answer was simple: "If you want to see what **levelling up** looks like, come to **Teesside**." Having been **scorned, patronised, belittled** or simply **ignored** for years by the Whitehall establishment, it's fantastic to finally be recognised as **a shining example** of what the **government's most important policy** ought to look like on the ground.*

[THE GUARDIAN 05/10/2021]

Британський політик-консерватор Майкл Ендрю Гоув у колишньому журналіст газети "THE TIMES" у наведеному уривку з допомогою явища контекстуальної синонімії приєднує ситуа-

цію «покращення» до території Тіссайд: *levelling up – Teesside – shining example*. Шляхом аплікації політик зображує Тіссайд взірцевим прикладом та наслідком явища «поліпшення», в той час як колись цю територію принижували, ігнорували, зневажали та нехтували. Ад'єктиви *scorned, patronised, belittled, ignored* утворюють потрібний фокус інформації для актуалізації суб'єктивної оцінної структури шляхом використання контекстуально-синонімічної іменної конструкції – *a shining example* та ад'єктивів *scorned, patronised, belittled, ignored*, які у свою чергу є прагмемами-контроверсивами у наведеному контексті.

Когнітивний аспект. Оскільки контекстуальні синоніми є послідовними інтродуктивами певного референта, то семантично концентруючись навколо того чи того денотата, КС транслюють актуальну інформацію про цей об'єкт дійсності (становище справ, ситуації, політичну обстановку тощо). Однією із функцій вторинних номінацій одного і того ж референта є певне інструктування адресата щодо методів організації одержуваної з тексту інформації, тобто підказка адресату про місце, яке займає екстралінгвістичний об'єкт, який вводиться за допомогою засобів категорії контекстуальної синонімії (варіативної номінації).

Різні способи варіативного найменування референта активізують процес розгляду КС як ключових носіїв основного змісту тексту. Контекстуальні синоніми, які є смисловими елементами висловлювання, що впливають на побудову проєкцій всього тексту виконують текстоформулюючу функцію. Так, В. Павлов відзначає, що контекстуальні синоніми виконують специфічні мовні функції у єдності з текстовими функціями, основне призначення яких є оформлення тексту як єдиного смислового цілого [3, с. 90].

У теорії дискурсу контекстуальна синонімія розглядається нами на концептуальному рівні у вигляді ланцюга кореферентних виразів як макроланцюжків певного смислу чи кореферентних виразів, які формують нові поняття (емергентні смисли) [1].

Структура макроланцюжка представлена мікроланцюжками кореферентних виразів, кожне з яких визначає ті чи ті ознаки смислу (поняття) певного об'єкта позамовної дійсності. Таким чином, сукупність ланцюжків дозволяє сформувати єдине поняття з урахуванням його ознак. Корєферентні висловлювання дозволяють утримувати в пам'яті інформацію про об'єкт протягом усього дискурсу, постійно нарощуючи її термінальною номінацією, яка активізує репрезентацію

того чи того значення. До прикладу, у процесі процесі опрацювання текстового матеріалу аналізуємо приклади макроланцюгів: *WAR IN UKRAINE, CORONAVIRUS, CANCER, BORIS JOHNSON, TO RUN A MARATHON*.

Іншим напрямком у визначенні когнітивних потенцій є вивчення кореферентних виразів, які формують нове поняття. Пропонуємо вивчати механізми формування нового значення, де знаходяться конкретні ментальні схеми та моделі у процесі вторинної номінації. Таким чином, категорія контекстуальної синонімії є медіатором концептуальної деривації у вигляді формування нового емерджентного значення. Під час аналізу відбувається формування таких ключових понять як: метафора, метонімія, метафтонімія, концептуально-метафорична інтеграція та механізм взаємодії ментальних просторів при створенні метафори. Фактологічний матеріал вказує на те, що такі мовленнєві одиниці як контекстуальні синоніми сприяють розвитку конотативного компоненту значення, утворюючи нові емергентні смисли, де у результаті непоєднуваних смислів виникають контрверсивні концептуальні структури.

Когерентність (*cohaerens*), що трактується представниками лінгвістики тексту як структурна зчепленість частин висловлювання (так звана когезія – *coherence*), розглядається, з погляду психолінгвістики як ступінь семантичної зчепленості відповідних ментальних репрезентацій, а також у вигляді когнітивних процесів, що відбуваються при цьому зчепленні [8, с. 70].

Конденсація контекстуальних синонімів, посилюючи ту чи ту актуальну ознаку, відповідає, на наш погляд, соціально-психологічній установці суб'єкта надати своїм словам переконливості та наділити адресата своїми емоціями. Ряд дослідників дотримуються також концепції так званого «психологічного задоволення» та «силою спокуси» мовного акту повторення [7; 9].

Лінгвофілософський аспект. Інтродукція референта функціонує у вигляді полілогу, де різні учасники висловлюють точки зору щодо загального предмета дійсності (референта). У газетному дискурсі спостерігається чимала кількість так званої поліфонії, яка актуалізує «різноголосся» розмовляючих особистостей, які по-своєму переживають певний фрагмент дійсності, і як наслідок складність самого предмета дійсності, що має бути в результаті свого різнобічного опису та оцінки у всьому різноманітті для реципієнта. Таким чином, контекстуальні синоніми є лексико-семантичними медіаторами явища поліфонії у газет-

ному дискурсі, де висловлюється суб'єктивна оцінка автора статті з приводу того чи того референта. Поліфонічна істина вимагає множинності свідомостей. Це те, що не вміщується в одній свідомості, але виникає в точці контакту між різними свідомостями. «Відкритий діалог» є словесним виявом цієї істини, а поліфонія – її художнім представленням в літературній формі.

Поліфонічний текст характеризується множинністю незалежних думок та усвідомлень (*a plurality of independent and unmerged voices and consciousnesses, a genuine polyphony of fully valid voices*) [10, с. 98].

Висновки. Логіко-комунікативний аспект актуалізується контекстуальною синонімією для створення варіативності. Це активізуватиме формування ефекту конденсації під час мовлення. Контекстуальні синоніми також сприяють уточненню думки під час передачі додаткової інформації про той чи той референт. У процесі лінгвістичного дослідження контекстуальні синоніми слугують оформленню текстового матеріалу. У мовному аспекті категорія контекстуальної синонімії функціонує у межах стилістики та теорії референції. Стилiстично, КС сприяють усуненню монотонності та одноманітності мови та зменшенню повторів.

Емоційно-експресивна функція актуалізує оцінку та реалізацію емотивного початку зі сторони відправника повідомлення; пом'якшує експресію, маркує дистантне ставлення адресанта до денотату. В межах теорії референції відбувається розгортання та організація тексту за рахунок процесу конденсації, який є поштовхом для формування ланцюжка асоціацій. Це у свою чергу здійснює інтеграцію тексту. Когнітивний аспект вивчення категорії контекстуальної синонімії слід вивчати у розрізі психологічних, когнітивно-дискурсивних та лінгвофілософських потенціях. Теорія дискурсу послуговується КС для формування нового (емергентного) поняття, що утворюється сукупністю властивих певному денотату ознак, що розвиває макроланцюжок дискурсу. КС сприяють утриманню в пам'яті адресата певної інформації про референта протягом усього дискурсу завдяки номінативним властивостям. Психологічні потенції КС розгортаються під час утворення та полегшення смислового сприйняття, посилення надійності переданої інформації та її закріплення у свідомості реципієнта. Метамова функція, що зумовлює комунікативно-виправдане включення до тексту нових лексичних одиниць, а також засвоєння

останніх відповідно до найбільш стійких, частотними та звичними для носія мови синонімами. Соціально – психологічна функція надає висловлюванню додаткової переконливості та сприяє посиленню емоційно-експресивного впливу на адресата.

Список літератури:

1. Казимір І.С. Категорія контекстуальної синонімії у світлі теорії концептуально-метафоричної інтеграції (на матеріалі газетних статей). Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Філологія. 2022. № 54. С. 50–54.
2. Кузнєцова О.В. Тема-рематична прогресія як когнітивний механізм комічного. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. *Іноземна філологія*. 2017. Вип. 86. С. 118–124.
3. Павлов В.В. Поліфункціональність контекстуальних синонімів. URL: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/904-funktsionalni-vlastivosti-kontekstualnih-sinonimiv.html> (дата звернення 10.11.23).
4. Петрушова Н. Поняття пресупозиції та її типологія у прагмалінгвістиці. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3552/1/Petrushova.pdf> (дата звернення 12.12.23).
5. Семак Л. Семантико-стилістичний аспект контекстуальної синоніміки сучасної української жіночої прози. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28, т. 3. С. 77–82.
6. Яблонська-Юсик І.В. Контекстуальна синонімія віддієслівних іменників сучасної французької преси. Науковий вісник ДДПУ імені І.Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2016. № 6. С. 212–215.
7. Bogen J. Wittgensteins philosophy of language. Some aspects of its development: New York. Routledge&Kegan Paul, 1972. 244 p.
8. Rickheit G., Lichelschmidt L., Strohner H. Psycholinguistik. Berlin: StauFFenburg Verlag, 2004. 202 S.
9. Schneider W. Woerter machen Leute. Magie der Sprache. Zuerich, Muenchen: R. Piper&Co. Verlag, 1976. 434 S.
10. Ghirelli G. The Socratic dialogue between irony and polyphony. *Judaica Petropolitana Judaica Petropolitana scholarly Journal*, (15) 2021, P. 91–11.

Kazymir I. S. NOMINATIVE POTENCIES OF CONTEXTUAL SYNONYMY: FUNCTIONAL ASPECT

The given article is aimed at analyzing the functional characteristics of the category of contextual synonymy across the interdisciplinary aspect. The proposed article is designed to justify the feasibility of studying contextual synonyms based on their holistic potencies. Within the framework of the cognitive-discourse paradigm, their logical-communicative, cognitive, linguistic-philosophical, psycholinguistic and stylistic characteristics are defined. It was determined that the purpose of using contextual synonyms is to create variability in language embodiment. From the standpoint of text linguistics, the textual and content-creating functions of the use of contextual synonyms have been distinguished.

Secondary nominations of this or that referent guarantee the unity of the theme or the coherence of the text. The results of the generalization of the textual material reveal the structure of the discourse macrochain to consist of co-referential expressions (microchains), each of which defines certain features of the object of extralinguistic reality. Contextual synonyms independently contribute to the creation of an emergent-mental model of the situation and the construction of the denotation image in the individual consciousness. Contextual synonyms, which are semantic elements of the statement, affect the reader's construction of projections of the entire text. The involvement of contextual synonyms to the "multiple" author allows us to assume that the identifying or actualizing function of secondary names of the referent (characteristic of its various signs) is partially determined by the function of "voice" actualization. The more "voices" the creator of the message (the author of the article) attracts for the introduction of this or that referent, the more the range of objective, expressive and evaluative characteristics increases. The category of contextual synonymy verbalizes the internal process of searching for a word, simultaneously stimulating the process of forming an opinion and being a means of increasing the reliability of the information transmitted to fix it in the mind of the recipient (reader).

Key words: contextual synonyms, emergent-mental situation, presupposition, coreferential expression.